

Hoe diep gaan we ?

Over leren en werken met 3D-ordering
en de Omgevingswet in de Leidse regio

Welkom	3	Casussen	10	Praktijkgemeenschap als werkvorm	21
Onze lessen	5	Casus Nieuwbouw en klimaatadaptatie	12	3D-ordering: onder- en bovengrond onlosmakelijk verbonden	24
Onze leerervaringen	8	Casus inpassing ondergrondse infrastructuur in bestaande wijk	13	Colofon	29
		Casus Duurzame nieuwbouwwijk met vele claims op de ondergrond: hoe regel je dit?	15		
		Casus Ruimte voor initiatief uit de samenleving	17		
		Casus Groenstructuur in bebouwd gebied versterken en andere opgaven koppelen	19		

Welkom

Enthousiaste ambtenaren uit de Leidse regio, met uiteenlopende achtergrond, ervaring en opvattingen, zijn tussen november 2020 en juni 2021 zeven keer digitaal bijeengeweesd om van elkaar te leren. In het bijzonder over de verbinding tussen boven- en ondergrond, ook wel 3D-ordering genoemd. Leren over hoe je kunt werken volgens de uitgangspunten van de Omgevingswet en over de uitdagingen die dat met zich meebrengt. Leren van collega's met dezelfde of andere expertise, leren dicht bij de praktijk. Leren hoe je vanuit het perspectief van de ondergrond omgaat met maatschappelijke opgaven rond klimaat, energie, biodiversiteit, circulariteit, bouwen en gezondheid. Onze leerervaringen vinden we waardevol. We willen ze graag delen met collega's en vakgenoten, die, zoals wij, de lokale gemeenschap willen helpen om de leefbaarheid te verbeteren.

We hopen dat ons verhaal inspireert om verder te leren, de diepte in te gaan, nieuwe wegen te verkennen en om de ondergrond recht te doen in de geest van de Omgevingswet. Lees verder om kennis van onze lessen en leerervaringen te nemen. En neem vooral contact met ons op om eens van gedachten te wisselen.

Dick Bakker (Katwijk)

Guido van Enkevort (Kaag en Braassem)

Kor van Hateren (ODWH)

Natalie van Hattum (HLT-samen)

Jasper Klomp (Kaag en Braassem)

Claudia Lokman (ODWH)

Renate van de Nes (HLT-samen)

Marten van Nieuwkoop (ODWH)

Anita Sikkens (Katwijk)

Jos van Wersch (Leiden)

Leeswijzer

De rijke oogst van onze sessies hebben we samengevat in zes lessen. Die lessen leiden op hun beurt weer naar verdieping, voor wie het interessant vindt om daarin verder te lezen. Onze lessen met adviezen en leerervaringen zijn op bladzijden 5 t/m 9 te vinden. Verdieping tref je aan in de beschrijving van vijf praktijkcasussen, de praktijkgemeenschap als werkvorm en de beschrijving wat 3D-ordering is. De tekst is versierd met citaten van de deelnemers.

“Hoed u voor mensen die iets zeker weten” (Jan Terlouw)

Roots

*Sterk maar toch buigzaam
weerstaat elke boom de storm
mits goed geworteld.*

Een haiku van Huub

**Deze boom representeert onze
centrale boodschap:**

De ondergrond en bovengrond zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, bij elke gebiedsopgave. Voor “een gezonde boom”, een leefbaar gebied, is besef en bewustwording van die verbinding alleen niet voldoende. Regie op die verbinding is nodig én het vraagt van alle betrokkenen de durf om de eigen onder- of bovengrondse wereld te overstijgen.

1. Maak de ondergrond ‘zichtbaar’

De ondergrond is niet zo zichtbaar. Toch is ze heel bepalend voor hoe een landschap met daarin steden en dorpen eruitziet en ervaren wordt. Door het verhaal te vertellen van de (geologische) ontstaansgeschiedenis van een gebied en hoe mensen daar in het verleden geleefd hebben, maak je de ondergrond zichtbaar. Je laat zien hoe die ondergrond van invloed is op huidige opgaven zoals wateroverlast, droogte, achteruitgang van biodiversiteit en bouwen op slappe grond, maar ook wat de kansen zijn die de ondergrond biedt voor bijvoorbeeld bodemenergie, CO₂-binding en ruimtegebruik. Dat verhaal biedt een kader om de verschillende opgaven en belangen in het omgevingsbeleid een plek te geven en met elkaar te verbinden.

“Stamelen en stotteren is een teken van denken en groeien”

Advies/Acties:

- De ODWH brengt de ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de Leidse regio in beeld en zoomt in op de afzonderlijke gemeenten, in een vlot geschreven en rijk geïllustreerd verhaal.
- Maak de druk op en drukte in de ondergrond beeldend zichtbaar voor de omgeving.
- De ODWH ontwikkelt en beheert een zo compleet mogelijke 3D-orderingsatlas, die in de toekomst ook digitaal toegankelijk is voor ieder die een bouwvergunning wil aanvragen.

2. Schep ruimte

We zijn gewend om snel te begrenzen in ruimte, tijd, thema's en mensen als we voor een ruimtelijke uitdaging staan. Die begrenzing leidt er vaak toe dat goede oplossingen niet zichtbaar worden. Waarde creëer je door meer en diverse spelers met verschillende invalshoeken te betrekken, door zoekruimte groter te maken, door gebiedsgrenzen niet absoluut te nemen en ook door de ondergrond als oplossingsruimte te zien. Ruimte scheppen betekent ook dat er ruimte is voor verschillen. Dat doet recht aan het bijzondere karakter van elk gebied en elke locatie.

Advies/Acties:

- Stel bij elke planontwikkeling en in elk project altijd de vraag: “hoe kan de ondergrond helpen om de maatschappelijke doelen te bereiken?” Of meer persoonlijk gemaakt: hoe kan ik vanuit mijn discipline bijdragen aan de verschillende opgaven?
- Bedenk bij iedere ruimtelijke uitdaging wie waarde kan toevoegen en betrek die tijdig. Een ‘Intake- en Omgevingstafel’, waarbij gemeente(n), belanghebbenden en initiatiefnemer in een vroeg stadium met elkaar in gesprek gaan, is hierbij heel behulpzaam.

“Grenzen stellen is lastig, grenzen niet stellen trouwens ook”

3. Zorg voor eigenaarschap en afbakening van de omgevingsvisie

Schrijf als gemeente je omgevingsvisie zelf, doe dat vooral samen met de bewoners en gebruikers van een gebied. Zorg voor gedeeld eigenaarschap dat gericht is op creëren van maatschappelijke waarde. Dat vraagt een gedegen participatietraject. Zo effen je het terrein om daarna ook echt iets van de grond te krijgen.

“Niet alleen je eigen doel helder hebben maar ook dat van een ander”

Advies/Acties:

- Gemeenten stellen zelf de omgevingsvisie op en maken daarbij intensief gebruik van de expertise van lokale bedrijven en bewoners en andere belanghebbenden. Externe inhuur richt zich alleen op procesorganisatie en hele specifieke vakdeskundigheid. De omgevingsvisie is geslaagd als alle afdelingen van de gemeente in het ruimtelijk en sociaal domein én betrokken bewoners en bedrijven aan het eind spontaan zeggen dat het hún omgevingsvisie is.
- Nodig mensen, organisaties en bedrijven uit om waarde toe te voegen aan de oplossing voor gebiedsopgaven die de omgevingsvisie benoemt.

4. Denk geïntegreerd van start tot finish

Er zijn steeds meer omgevingsvisies waarin vele belangen en betrokkenen hun plek vinden en dat is een goede zaak. De kunst is om vervolgens de uitgezette koers in omgevingsprogramma's en -plannen in de concrete en uiteenlopende opgaven en belangen vast te houden.

Advies/Acties:

- Begin met het einde voor ogen (Stephen Covey), waarvoor doen wij het (“de leefbaarheid verbeteren”) én hou dat gezamenlijke einddoel voor de samenleving helder! Besef daarbij dat bewoners niet sectoraal of thematisch denken, maar vooral gericht zijn op de leefbaarheid en vitaliteit van hun gebied.
- Ontwikkel concrete, gebiedsgerichte omgevingsprogramma's, die aansluiten op je omgevingsvisie, met aandacht voor de verbinding van boven- en ondergrond.

“Integraal is best moeilijk”

5. Denk vanuit een breed welvaartsperspectief

Werken in de ondergrond is duur en gaat met veel onzekerheid gepaard. Er wordt daarom meestal goed gekeken naar de kosten van ingrepen in de ondergrond. De baten hebben we minder goed in beeld. Een brede welvaartsbenadering neemt ook de baten mee, die niet altijd in geld zijn uit te drukken, maar wel van waarde zijn voor de samenleving. Of het nu om een gezond en divers bodemleven, zuiver drinkwater, behoud van cultuurhistorische waarde of CO₂-binding gaat. Maak die baten expliciet en stimuleer het gesprek over deze “zachte” baten.

“Van ‘oud denken’ naar ‘nieuw denken’ vraagt vooral om ‘doordenken’.”

Advies/Acties:

- De ODWH initieert een project (met steun en inbreng van derden/regionaal kennis-schakelpunt) dat voor gemeenten duidelijk maakt wat baten van de ondergrond zijn gezien vanuit een breed welvaartsperspectief. Denk daarbij aan gezondheid, klimaatadaptatie, biodiversiteit, cultuurhistorie en veiligheid.

6. Werk intercollegiaal en netwerkend

In de vluchtige en vaak haastige werkpraktijk van alledag is het verleidelijk om (te)veel zelf te doen. Deze praktijkgemeenschap heeft ons geleerd hoe waardevol het is om onze vraagstukken voor te leggen aan collega's, in of juist buiten de eigen organisatie, in een veilige setting, met ruimte om te leren en om van verschillende expertise en aanpakken gebruik te maken. Ga de boer op (schep ruimte!) en kijk wie jou kan helpen om jouw vraagstuk verder te helpen.

Advies/Acties:

- Vraag de ODWH om in de regio multidisciplinaire (digitale) intervisiegroepen 3D-ordening te organiseren, faciliteren en financieren
- Draag de resultaten van de intervisie uit (bijvoorbeeld via de website van de ODWH)

“Niet alles gaat in een keer goed. Accepteer onduidelijkheden en ‘nog niet weten’ als de wil er is om te leren.”

Onze leerervaringen

In de praktijkgemeenschap brengt iedere deelnemer zijn of haar eigen werkpraktijk in, met vraagstukken en uitdagingen die daarin spelen. Door over die vraagstukken uit te wisselen met de andere deelnemers, met hun eigen expertise, kennis en kwaliteiten, ontstaat een proces waarin alle partijen leren en uiteindelijk tot betere oplossingen komen. Dat gaat bijvoorbeeld met intervisie en casusbespreking. We hebben onze leerervaringen samengevat in zes punten.

1. Zie onder- en bovengrond als één geheel

Ondergrond en bovengrond zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en moeten samen worden betrokken in integrale afwegingen. Door de ondergrond zichtbaar te maken krijg je ook zicht op de waarde ervan. Denk aan waterbeheer of archeologie. Vervolgens kun je kiezen voor oplossingen die passen bij de identiteit van de omgeving.

“Mijn deelname aan de praktijkgemeenschap heeft mij doen realiseren dat het belangrijk is om de bovengrondse zichtbaarheid van de ondergrond te versterken door deze te combineren met inrichting, groenstructuur en infrastructuur. Gebruik erfgoed als kans en inspiratiebron. Zo is ons verleden te zien in het heden en is datgene wat zich onder onze voeten bevindt zichtbaar aan de bovengrond”.

2. Investeer in een breed 3D-netwerk

De vragen rond 3D-ordering kennen vele belangen en raken veel belanghebbenden. Die vind je zeker niet allemaal in je eigen organisatie. Ga naar buiten: wie zijn de belanghebbenden, wie kan je helpen, hoe kun je meerwaarde creëren? “Buiten” betekent collega’s, collega’s in andere organisaties, inwoners, bedrijven, organisaties etc. “Buiten” betekent ook: ga het gesprek aan met bewoners, agrariërs en andere ondernemers en weet wat er bij hen leeft. Het WAT is natuurlijk belangrijk, maar vaak gaat het juist om HOE je iets aanpakt. Netwerkend werken is een must.

“Soms moet je eerst alle kanten op schieten om te zien hoe je ergens kunt komen. Daar moet je wel ruimte voor krijgen en claimen”

3. Luisteren en begrijpen voor ingrijpen

In de kern zijn er te veel opgaven en te weinig ruimte in een complexe omgeving. Als je dan verder wilt komen, is het van belang om voortdurend nieuwsgierig te zijn, vragen te stellen, te luisteren en van elkaar te leren. Luisteren betekent ook ‘uitstel van oordeel’.

“Door deze praktijkgemeenschap vraag ik bij elk ruimtelijk initiatief dat ik binnenkrijg of gekeken wordt naar de ondergrondse aspecten. Of het nu gaat om realisatie van een woning of een gebiedsvisie voor een transformatiegebied. Hiermee bescherm ik enerzijds ons cultureel erfgoed, maar probeer ik ook mee te denken in oplossingen voor de gevolgen van klimaatverandering, en voor alternatieve energiebronnen.”

4. Werk integraal van visie tot en met beheer

Neem het bodem- en watersysteem mee in je afwegingen bij ruimtelijke vraagstukken, zodat je kiest voor goede integrale oplossingen en niet achteraf voor onaangename verrassingen komt te staan. Een goede integrale oplossing betekent ook dat duidelijk is wat dit betekent in termen van vergunning, toezicht & handhaving en onderhoud & beheer. Werken met open normen gaat meer mogelijkheden bieden om bodem en ondergrond onderdeel te laten uitmaken van een vroegtijdige integrale afweging.

“Gemeenschappen kunnen zelf veel oplossen, juist ook delen van handhaving en toezicht”

5. Benut intake- en omgevingstafels

Intake- en Omgevingstafels zijn een belangrijk instrument om in een vroeg stadium belanghebbenden te betrekken en ‘kennis op te halen’. Dat kan zomaar (ver) buiten je eigen vakgebied liggen, denk aan het sociale domein (invloed van ruimtelijke projecten op welzijn en volksgezondheid). Durf dus ook andere geluiden aan tafel uit te nodigen en experimenteer hiermee!

“Wat wij bovengronds doen, is niet los te zien van de gevolgen voor de ondergrond. Net zoals je het lichaam en de geest niet los van elkaar kunt zien. Daarom is de samenwerking aan bijvoorbeeld de Intake- en Omgevingstafels met afdelingen die opereren binnen het sociaal domein zo ontzettend belangrijk”.

6. Ga buurten met de burens

Als burens heb je veel gemeenschappelijk waaronder de directe leefomgeving. De ene buur is goed in dit, de andere in dat. Je kan leren van elkaar. De Omgevingsdienst als regionale kennispartner kan een belangrijke rol spelen om dit leren te organiseren en stimuleren.

Casussen

In de praktijkgemeenschap hebben we gewerkt aan de hand van door de deelnemers ingebrachte praktijken met bijbehorende vragen. Die vragen zijn besproken en dit gesprek heeft geresulteerd in adviezen voor die casus en lessen. De lessen zijn breder toepasbaar dan alleen op de betreffende casus.

Zicht op Aan de Braassem (foto Guido van Enckevort)

Casus Nieuwbouw en klimaatadaptatie

Inhoud en vragen

Realisatie van een plan nog vastgesteld voor de economische crisis van 2008. Bij planvorming was klimaatadaptatie nauwelijks een issue. Nu wel. In de ondergrond is bijna geen ruimte voor waterberging. De vrees bestaat dat er buiten het plangebied wateroverlast gaat ontstaan.

- **Wat kun je nu nog doen tijdens de uitvoering?**
- **Hoe zorg je in nog te ontwikkelen gebieden wel voor voldoende ruimte voor ondergrondse waterberging?**

Roelofarendsveen – Plangebied Aan de Braassem fase 3 en 6

Top 3 adviezen

- 1 Niet uit eigen gemeentelijk hok benaderen. Probleem delen met alle betrokkenen inclusief toekomstige bewoners (mede-eigenaarschap).
- 2 Risico's en kosten/baten zo concreet mogelijk in beeld brengen; niet alleen in euro's maar in brede welvaartstermen. Ook van alternatieven.
- 3 Oplossingsruimte letterlijk vergroten; niet alleen plangebied of alleen openbare ruimte, maar ook de wijdere omgeving en privéterrein.

Top 3 lessen

- 1 Zonder stevige eisen van gemeente kom je nergens; benoem eigen waarden en wees stevig als gemeente.
- 2 Zorg dat uitvoeringsaspecten (inclusief juridische aspecten) veel eerder in proces een plek krijgen.
- 3 Open normen werken als vertaling van omgevingsvisie naar –plan en uitvoering en zorgen voor een gestuurde dialoog.

Casus inpassing ondergrondse infrastructuur in bestaande wijk

Inhoud en vragen

De gemeente wil een rioolvervanging combineren met herinrichting van de openbare ruimte. Afstemming van plannings van netbeheerders (gas, water, elektra) en woningcorporaties ligt lastig en vraagt veel meer tijd. De bal ligt bij “Beheer”, die voor herinrichting standaardafspraken hanteert waarbij “een meter vrijgehouden wordt”. Claims op die meter zijn: warmtenet met 2 buizen, grotere waterleiding, datakabels, drainagebuis, bomen, etc. Past dit in de ondergrond?

- Hoe krijg je beweging in deze casus?
- Wat moet je doen om op een effectieve en efficiënte wijze deze wijk klaar voor de toekomst te maken?

Meerburg Leiden - smal straatprofiel met weinig ruimte voor ondergrondse infrastructuur

Top 3 adviezen

- 1 Gemeente is niet de enige probleemeigenaar, zoek naar gedeeld eigenaarschap gericht op het creëren van maatschappelijke waarde.
- 2 Dit is primair een ontwikkelingsopgave. Beheer is een belangrijke partner, maar niet als trekker.
- 3 Verken de mogelijkheden van wat op privéterrein kan.

Top 3 lessen

- 1 Zie bewoners vooral als gebiedsdeskundige en betrek ze al vroeg in het proces.
- 2 Laat standaarden en grenzen los om letterlijk en figuurlijk meer oplossingsruimte te creëren.
- 3 Zorg voor meer tijd aan de voorkant van het proces met een creatieve inbreng van ruimtelijk ontwerpers en bewoners.

Casus Duurzame nieuwbouwwijk met vele claims op de ondergrond: hoe regel je dit?

Inhoud en vragen

Meer uitgeefbare vierkante meters voor woningbouw kost openbare ruimte en ruimte voor ondergrondse infrastructuur. Is er wel voldoende ruimte in de ondergrond voor een warmtenet, een nieuw sanitatieconcept en alles wat regulier in de ondergrond gaat? Doelen voor een duurzame wijk zijn op verschillende wijzen te halen. Ook voor ondergrondse infrastructuur en voorzieningen.

- Wat decentraal, wat centraal?
- Wat moet je vastleggen en wat kun je openlaten?

Bouwrijp maken van Valkenhorst

Top 3 adviezen

- 1 Bij centraal heb je decentraal nodig, omdat je anders niet voldoende ruimte hebt, en omgekeerd omdat niet alles decentraal kan.
- 2 Bij gebruik van particulier terrein plaats je infrastructuur met een lange levensduur onder de bebouwing en met een kortere levensduur in de tuin.
- 3 De ordening van ondergrondse infrastructuur is goed vast te leggen door in het omgevingsplan werkingsgebieden met activiteitenplan te benoemen.

Top 3 lessen

- 1 Minstens zo belangrijk als eigen doelen helder hebben, is om doelen van anderen helder te hebben.
- 2 Meer flexibiliteit in het omgevingsplan vraagt meer visie vooraf, die ook standvastig wordt uitgedragen.
- 3 Zelfs op “blanco terrein” is veel lef nodig om geschikte oplossingen voor elkaar te krijgen.

Casus Ruimte voor initiatief uit de samenleving

Inhoud en vragen

Een initiatiefnemer wil op een kavel in het buitengebied met agrarische bestemming een natuurvriendelijke oever en vier ecolodges voor de verhuur realiseren. Dit initiatief past in de geest van de omgevingsvisie, maar niet in het geldende bestemmingsplan.

- **Hoe ga je als gemeente met dit initiatief om?**
- **Wat leren (de beoordelingen van) dit type initiatieven voor de omgevingsvisie?**
- **Wat leren deze initiatieven voor samenwerking binnen de gemeente bijvoorbeeld tussen planvorming en vergunningverlening (handhaving en toezicht)?**

Ruige kade in Hoogmade

Top 3 adviezen

- 1 Gebruik intake- en omgevingstafel om alle partijen van elkaars argumenten kennis te laten nemen en daarover het gesprek te hebben.
- 2 Onduidelijke interne afstemming kan leiden tot externe onduidelijkheid. Wees transparant en geef de initiatiefnemer zicht op de dilemma's en keuzes van de gemeente.
- 3 Integraal is moeilijk. Vakmensen moeten van alle markten thuis zijn, maar in de kern ben je een vakspecialist met liefde voor dat vak. Koester dat vak en biedt vanuit dat vak duidelijkheid.

Top 3 lessen

- 1 Zorg voor een helder kader, doe botsproeven, experimenteer met omgevingstafels met alle betrokkenen, etc. Samen leren en terugkoppelen naar beleid, interne en externe werkprocessen en partners.
- 2 Initiatiefnemers denken niet in hokjes, maar in ontwikkelingen. Gewone mensentaal speelt een belangrijke rol om duidelijkheid naar buiten te bieden.
- 3 Een omgevingsvisie is niet vrijblijvend. Zet een beeld neer waarvan duidelijk is wat de gevolgen zijn en voor wie.

Bouw put bij Jozefskerk met Park Rozendaal op achtergrond

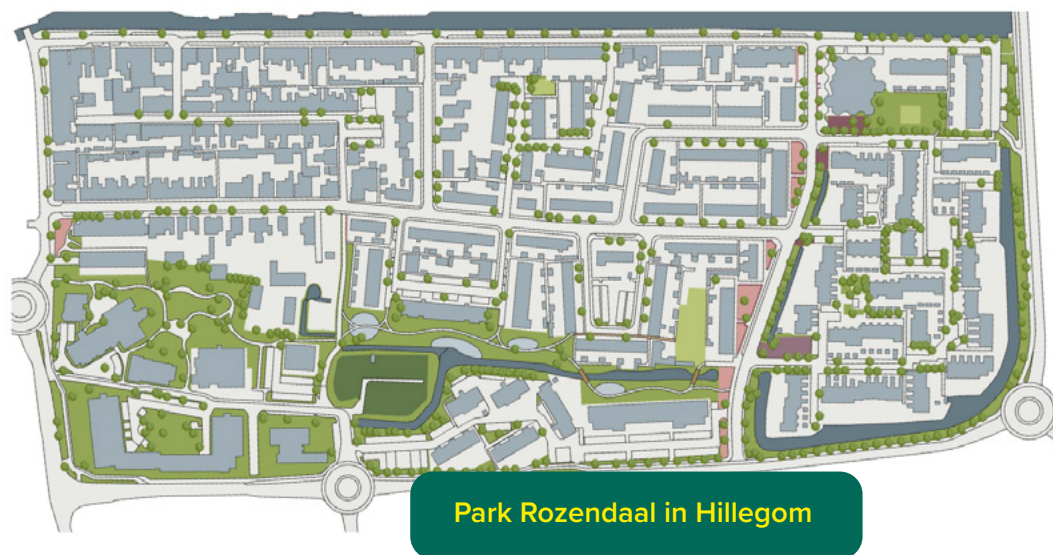

Casus Groenstructuur in bebouwd gebied versterken en andere opgaven koppelen

Inhoud en vragen

In een oudere versteende wijk met weinig groen vindt herbestemming van een kerk, woningbouw en herbestemming van grond rond een school plaats. Dit vraagt om een samenhangende aanpak waarbij klimaatbestendig maken van de wijk nodig is. Het plan is om een aantal groenstroken met elkaar te verbinden en zo een groene corridor (groenstructuur) door de wijk te vormen.

- Wat levert kennis van 3D-ordering voor inzichten op, zoals vastgelegd in de omgevingsvisie, om gebiedsprojecten anders aan te pakken?
- Hoe kun je vanuit een 3D-orderingsaanpak het project versterken?

▶ Natalie van Hattum in gesprek met Vincent Lommerse in Park Rozendaal (filmpje Renate van de Nes)

Top 3 adviezen

- 1 Voer altijd voldoende verkennende gesprekken om de belangen goed in kaart te brengen en bedenk pas daarna oplossingen.
- 2 Een van de belangrijke missende elementen is de verbinding met de energietransitie (collectieve warmte) en de kansen die mogelijk aanwezig zijn.
- 3 Werk aan ondergrondse infrastructuur (Hoogheemraadschap voor afvalwaterleiding) en Liander voor elektriciteitsnet (trafo) kent een eigen planning en kan risicovol zijn voor de gemeentelijke planning.

Top 3 lessen

- 1 In een gebied komt alles samen. Soms is het handiger om een omgevingsprogramma voor dat gebied te maken dan diverse sectorale omgevingsprogramma's voor de gemeente.
- 2 De omgevingsvisie vraagt om aanscherping en een betere aansluiting op locaties; benoem daarin een aantal gebieden en/of locaties waar verandering en/of ontwikkeling nodig is.
- 3 Benut de identiteit van een gebied: landgoederen, strandwallen etc. Een omgevingsvisie kan hierbij behulpzaam zijn.

Praktijkgemeenschap

als werkvorm

Werkvorm praktijkgemeenschap

Een Praktijkgemeenschap is een hele specifieke manier om te leren. Een korte uitleg over achtergrond en werkwijze:

- In essentie is een praktijkgemeenschap een groep mensen met een gedeeld vraagstuk, die gedurende een periode bij elkaar komt om te leren, waarbij die groep zelf de verantwoordelijkheid neemt voor haar leerproces. Ieder brengt de eigen werkpraktijk in en leert van, aan en met de andere deelnemers. Het werkt het beste als de deelnemers elkaar in kennis, aanpak en ervaring aanvullen.
- De praktijkgemeenschap wordt gefaciliteerd zodat er een goed leerklimaat is en de vraagstukken van de deelnemers met behulp van geschikte werkmethoden worden behandeld.
- De praktijkgemeenschap heeft een gezamenlijke leervraag als startpunt, de “Intrigerende vraag”. Deze vraag is de basis waarop de praktijkgemeenschap rust. In deze praktijkgemeenschap is de intrigerende vraag (Hoe kunnen wij via 3D-ordening de lokale gemeenschap helpen de leefbaarheid te verbeteren?) op de achtergrond gebleven. Dat had deels te maken met de digitale manier van werken (zie hieronder), deels ook met de praktische insteek van de deelnemers, die hun eigen werkpraktijken vanaf de start inbrachten waarmee goed werd aangesloten op de intrigerende vraag.
- Iedere deelnemer heeft eigen leer- en ontwikkelvragen die te vertalen zijn in een Waanzinnig Belangrijke Persoonlijke Doelstelling. Dat is nodig om richting te geven aan het eigen leerproces. Gedurende het proces kan het nodig zijn om die doelstelling bij te stellen, bijvoorbeeld omdat een geleerde les leidt tot een nieuwe vraag.
- Er wordt gewerkt met een mix van werkmethoden, deels gericht op inhoudelijke ontwikkeling, deels op persoonlijke ontwikkeling. Denk aan casusbesprekingen, intervisie, intercollegiale consultatie, coaching, kennisinbreng, etc.

We hebben met deze Praktijkgemeenschap gewerkt in een bijzondere tijd, die het noodzakelijk maakte om van begin tot eind digitaal te werken. Elkaar oog in oog zien is leuker en uiteindelijk ook productiever, maar het was interessant om te zien hoe goed we hebben kunnen werken en hoeveel we bereikt hebben op een efficiënte manier.

3D-ordening is een heel geschikt onderwerp om aan te werken met een Praktijkgemeenschap. 3D-ordening brengt vraagstukken die te maken hebben met bodem en ondergrond in verband met andere vraagstukken, bijvoorbeeld rond ruimtelijke ordening. Zo breng je verschillende expertisegebieden bij elkaar. Liefst zo vroeg mogelijk in het proces om gezamenlijk oplossingen te vinden voor de ingewikkelde opgaven in de openbare ruimte. Alleen ga je sneller, samen kom je verder.

Hier werkt Land van Ons aan verbetering van biodiversiteit en een aantrekkelijker landschap.

Doe ook mee, meld je aan op www.landvanons.nl

3D-ordening:

onder- en bovengrond
onlosmakelijk verbonden

Wat is 3D-ordening?

3D-ordening is een aanpak van planvorming en projectontwikkeling waarbij bovengrond en ondergrond van start tot finish op elkaar betrokken zijn. De meeste opgaven voor de inrichting van de leefomgeving spelen vooral in de bovengrond: voldoen aan woningbehoefte, oplossen van een verkeersproblematiek, creëren van ruimte voor bedrijvigheid, tot stand brengen van ecologische verbindingzones, etc. Deze opgaven zijn direct verbonden met de ondergrond: de ondergrond biedt oplossingsruimte; bijvoorbeeld een tunnel of ondergrondse fietsenstalling. De ondergrond stelt randvoorwaarden; zo bepaalt de grondsoort en het grondwaterpeil welke natuur waar en op welke plek tot ontwikkeling kan komen. De ondergrond kan belemmeringen opleveren; bijvoorbeeld door alle kabels en leidingen is er in straten beperkt ruimte om een boom te laten wortelen. De ondergrond biedt natuurlijke kwaliteiten, die ontwikkelingen mogelijk maken zoals voedselproductie, bufferruimte voor warmte of koude, winning van drinkwater of waardevolle archeologie, die de identiteit van een plek kan versterken, of ruimte om regenwater vast te houden.

Kortom de ondergrond is “breed en diep”. Deze ligt aan de basis van alle ruimtelijke ontwikkelingen én vraagt om een zorgvuldig gebruik. Een duurzaam gebruik van de ondergrond betekent dat een evenwicht gezocht moet worden tussen benutten van kansen én beschermen van kwaliteit van de ondergrond. Dit vraagt om een samenhangende aanpak van de ondergrond én van onder- en bovengrond vanaf de start van een planproces of project tot en met de fase van gebruik en beheer.

Ondergrond onlosmakelijk onderdeel van de ruimte

Park Matilo

De ondergrond en bovengrond maken deel uit van onze fysieke leefomgeving en zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Niet alleen boven de grond maar ook onder onze voeten spelen vele perspectieven en belangen een rol. De bodem waar wij op leven heeft de ontwikkeling en het in cultuur brengen van onze leefomgeving bepaald. Daarnaast is de bodemopbouw een onderligger voor het landschap en de landschapselementen. Hier ligt ook een duidelijke verbinding met cultuur en identiteit.

Door de ondergrond zichtbaar te maken aan de bovengrond kan je de waarde van de ondergrond vertalen. Een relevant thema hiervoor is archeologie. Maar hoe maak je archeologie zichtbaar voor het publiek? Een goed voorbeeld is Archeologisch Park Matilo in Leiden. Zo'n 2000 jaar geleden bevond zich tussen de wijken Roomburg en Meerburg een Romeins fort: castellum Matilo. Dit fort was een belangrijk onderdeel van de limesweg langs de Rijn. Met de realisatie van de woonwijk Roomburg is het archeologisch park aangelegd. Middelpunt van het park is het fort. De hoge aarden wallen met wachttorens

liggen op dezelfde plaats als het oorspronkelijke fort. Op deze manier is het fort weer tot leven gekomen en waant het publiek zich weer even in het tijdperk van de Romeinen (bron www.parkmatilo.nl)

Eenzelfde soort manier van het tot leven brengen van het verleden zou ook plaats kunnen vinden in de nieuwe wijk Valkenhorst in de gemeente Katwijk. Ook hier zijn Romeinse resten aangetroffen, waaronder die van de Romeinse Limes, waar ook Matilo deel van uitmaakte. Door de contouren van bijvoorbeeld oude woonhuizen of uitkijktorens zichtbaar te maken in de hedendaagse groenstructuur of infrastructuur is ook hier de archeologie zichtbaar voor het publiek. (www.omroepwest.nl/nieuws/4152053/Bijzondere-archeologische-vondst-onder-voormalig-vliegveld-Valkenburg)

Park Matilo

Wat willen we met een 3D-orderingsaanpak?

De inzet van een 3D-orderingsaanpak is om beslissingen, die van invloed zijn op de bescherming en het gebruik van de ondergrond, te nemen vanuit het bewustzijn dat de ondergrond als geheel een complex systeem is dat onlosmakelijk met de bovengrond is verbonden. Zo bezien verschilt de ondergrond niet van de bovengrond waar we elke ingreep vanuit vele perspectieven beoordelen.

Wat levert een 3D-orderingsaanpak op?

Met steeds meer ruimteclaims op de ondergrond neemt de noodzaak om tot meer geïntegreerde afwegingen te komen toe. Ook onder de grond is de ruimte schaars en is het nodig om robuuste oplossingen te kiezen, die gewenste ontwikkelingen niet onmogelijk maken. Als de inschatting is dat infrastructuur voor de energietransitie nog een aanzienlijk ondergronds ruimtebeslag zal hebben, is het verstandig om die ruimte, indien nog mogelijk, te reserveren. Zoals in de afweging van kansen voor ontwikkeling in de bovengrond goed gekeken wordt naar natuurlijke en (cultuur)historische kwaliteiten zo geldt dat ook voor de ondergrond. Bij elke ruimtelijke ingreep of ontwikkeling zijn te beschermen waarden in het geding. Of het nu om luchtkwaliteit of grondwaterkwaliteit gaat, om middeleeuwse vestingmuren of Romeinse schatten in de ondergrond. Of om een aangenaam verblijfsklimaat (stedelijke biotoop) in de zomer op de pleinen in Leiden, Katwijk of Lisse of om een unieke combinatie van water en bodem (natuurlijke biotoop) in een natuurgebied zoals de Hollandse duinen of De Hemmen, een natuurgebied met moerasbos in Kaag en Braassem.

Respecteer het natuurlijk kapitaal dat de ondergrond biedt.

De ondergrond is een langzaam en complex natuurlijk systeem waarin ingrepen onomkeerbaar kunnen zijn of zich slechts na decennia of eeuwen herstellen. Denk aan de regendruppel die er 25 tot 100 jaar over doet om zijn bron te bereiken. Of een geothermiebron, waar de ondergrond na afsluiting decennia nodig heeft om het thermisch evenwicht te herstellen. Een aantasting van het ondergrond- en watersysteem kan vergaande gevolgen hebben: dumping van drugsafval kan waterwinning bedreigen, ammoniakdepositie uit de veehouderij kan leiden tot verstoring van de mineralenhuishouding in de bodem en zo leiden (bijvoorbeeld in combinatie met droogte) tot sterfte van zomereiken met een verdere verstoring van de ecologische kringloop: minder rupsen, minder eten voor de vogels, etc. Die zorgvuldige omgang met de ondergrond is ook een kans. Niet alleen voor herstel van de biodiversiteit, maar bijvoorbeeld ook voor een toekomstbestendige en duurzame landbouw (kringlooplandbouw).

Natuurgebied Hollandse duinen met zicht op Katwijk

Colofon

Deelnemers:

Dick Bakker (gemeente Katwijk, v.a. 4e sessie)
Jeroen Brouwer (gemeente Katwijk, t/m 3e sessie)
Guido van Enkevort (gemeente Kaag en Braassem)
Kor van Hateren (ODWH)
Natalie van Hattum (HLT-samen)
Jasper Klomp (gemeente Kaag en Braassem)
Claudia Lokman (ODWH)
Renate van de Nes (HLT-samen)
Marten van Nieuwkoop (ODWH)
Anita Sikkens (gemeente Katwijk)
Jos van Wersch (gemeente Leiden)

Met medewerking van:

Erik Kuik (provincie Zuid-Holland)

Facilitatie:

Henk Puylaert (H2Ruimte)
Erik Wissema (Topjob coaching)

Bronnen:

Foto's: H2Ruimte tenzij anders vermeld
Foto blz.3 Marten van Nieuwkoop
Haiku blz. 4: www.1001gedichten.nl
Afbeelding blz.4: Shutterstock.com

Vormgeving:

VAN81 - Zierikzee

Meer weten:

Omgevingsdienst West-Holland
Kor van Hateren
k.vanhateren@odwh.nl

De praktijkgemeenschap is mogelijk gemaakt door:

Houten loopbrug in de Boterhuispolder (foto Marten van Nieuwkoop)

